

**Uápistemloostâš
viehâvääldi
feerim ulmuu
aldasij ulmui
várás**

NAISTEN LINJA

Siskáldâs

Laidiittâs	3
Maid uáivild parâkoskâvuotâviehâväldi?	4
Maht mun tuubdâm, mii lii viehâväldi?	5
Mondiet vyelgim lii nuuvt vaigâd?	6
Kolgâččim-uv mun porgâd maidnii?	7
Maht mun sárnuškuádáččim ääšist?	8
Maht mun puávtám išedid?	8
Maid ij kannat porgâd?	10
Maht aldasi ulmuu torvolâšvuodâ puáhtá pyeredid?	10
Ane huolâ alnestâd!	12
Maangâlágán nisoneh	12
Viehâväldi kuáhtám ulmuu vuoigâdvuodah	15
Išedeijee sajah	16

Laidiittâs

Taat uápis lii nubbe tiädus algáalgálii “Lii-uv kiinii tunjin uápis nisonijd viehâväldi čuosáttâhhân” (“Onko joku tuntemasi nainen väkivallan kohteena”) -julgâštusâst já tot lii ruttâdum Riehtiministeriö ive 2017 miedettem staatâtorjuin, mii lii uáivildum rikkoos uuhrij toorjâpalvâlussáid.

EU uhredirektiv (direktiv 2012/29/EU) meerrid rikkoos uuhrij vuoigâdvuodâin tast, maht uhrijd adeluvoo tiätu, toorjâ já suojälem já maht sij pyehtih uásálistid rikosriävtäljid monättálmáid . Uhredirektiv puovtij nubâstusâid Suomâ lavváid ive 2016. Nubâstusah kyeskih eromâšávt kenigâšvuodâ almottid uhre vuoigâdvuodâin, persovnlíi ärvuštállâm já toorjâpalvâlussáid stivrim. Mij kiedâvuššâp täid taan uáppâst lovvoost “Viehâväldi uhre vuoigâdvuodah”.

Parâkoskâvuotâviehâväldijn mij uáivildep intimlii koskâvuodâst tábâhtuvvee viehâväldi, mon tahhen lii nisson pelikyeimi, oovdiš pelikyeimi, irgâstállâmkyeimi tai oovdiš irgâstállâmkyeimi. Veikkâ mij vuáijup tuárjud viehâväldi kuáhtám nisonijd, te mij tuáivup, et meid parâkoskâvuotâviehâväldi čuosáttâhhân karttâm almai aldasiih ulmuuh kâvnih taan uáppâst tiädu. Taan uáppâst mij viggâp västidid koččâmuššáid, maid viehâväldi kuáhtám nisonij aldasiih ulmuuh láá kojädâm ko láá váldâm ohtâvuodâ Nisonij liinjân (Naisten linja). Suullân 10 prosenttid Nisonij liinjân ohtâvuodâ váldâm ulmuin láá parâkoskâvuotâviehâväldi kuáhtám nisonij aldasiih ulmuuh.

1 Europ union virgálâš lostâ 2012. .
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=EN>

Maid uáivild parâkoskâ- vuotâviejâvâldi?

Parâkoskâvuotâviejâvâldi lii Suomâst viehâ táválâš, já táválumosávt tot lii viehâvâldi mii čuacá nisonân já tahhen lii suu pelikyeimi. Tondiet mij čujottep tahhei saanijn pelikyeimi. Ive 2014 olgosadelum tutkâmuš miel pajjeel peeli syemmilijn nisonijn lii kuáhtâm jieggâlii viehâvâldi suu ovddii teikkâ tááláa pelikyeimi peeleešt.² Párnááh painâšuveh viehâvâldán ain, ko nubbe vanhimijn kiávttá viehâvâldi nube kuáttá.

Parâkoskâvuotâ viehâvâldi lii távjá vâldikevttim, moin pelikyeimi viggá haldâšid já kontrollistid nissoon. Parâkoskâvuotâviejâvâldi puáhtá tiettud maangâlágán tahhoon. Tot puáhtá lede il.

- jieggâlâš viehâvâldi, nuuvt ko nomâttállâm, huánum, vuálanittem, aštâččem, eres ulmuin sierrim já kontrollistem,
- rudâlâš viehâvâldi, nuuvt ko nissoon ruudâi kevttim kontrollistem já pargoost jotteem estim,
- fyysilâš viehâvâldi, nuuvt ko jotteem estim, tuáškom, čurmâm, čiehčâm, uáivi huškom já viärjoin tohhum viehâvâldi,
- seksuallâšvuotâ luávkâseijee viehâvâldi, nuuvt ko seeksin páguttem, illáastem, seksuaallâš hiipâšem, já nissoon kohtálem seksiobjektin,
- nettiviehâvâldi, nuuvt ko nissoon some-olij kontrollistem, puhelin já šledgâpostâviestâi luuhâm tai nisonin tohâluddâm já

- čuávum, syele vakšum, hemâdem tai atâstem koskâvuotâ nuuhâm maŋa-uv.

Parâkoskâvuotâviejâvâldi lii harvii tuše ohtâ sierânâš taho. Táválávt nisonân čyecih ovttuu maangâlágán tavoh. Motomeh viehâvâldist selvânâm nisoneh láá-uv kuvvim, et láá iállâm viehâvâldi viermist, mast lii vaigâd peessâd luovâš.

Viehâvâldi puáhtá älgid kuuloid. Tot puáhtá lede nisonij taavij, ustevij teikkâ pargo árvuštállâm, siemin äššáin suttâm, sárnumist kiäldádâttâm tai tot, et nissoon ij uážu ovdâmerkkân uáddid tuárvi. Ääigi miel viehâvâldi läävee lasanid já šoddâd julmebin. Parâkoskâvuotâviejâvâldi vahadut tondiet nuuvt ennuv, ko tahhee lii nisonân ráhis, aldasâš olmooš, kiäs nissoon luáttá tai lii luáttâm.

Parâkoskâvuotâviejâvâldi ij lah kuássin tuhhiuttetee ige tot lah kuássin viehâvâldi čuosâttâhhân karttâm ulmuu suijâ. Viehâvâldi parâkoskâvuotâst ij táválávt nuuvâ toos, et uhre muttá tom maht jieš láttee tai jis vuállân viehâvâldálii pelikyeimi vátámâššáid. **Vaastâ viehâvâldist já jieijâš tavij muttemist lii ain tahhest.** Viehâvâldi lii rikos.

Jyehi parâkoskâvuotâst láá sierânâš uáivileh já rijjoh. **Rijjâlem já viehâvâldi láá kuittâg eres ääsih.** Täsiárvusij já kunnijáttee parâkoskâvuotâst kuábbáa-uv uásipeeleest lii vuoigâdvuotâ pyehtid rijjâ oovdân jieijâš uáivilij, toohâd jieijâš miärädâšáid, lede taggaar ko lii já kiäldádâttâd seksualijn tooimâin. Taah ääsih iä kuittâg táválávt olášuu, jis nubbe lii viehâvâldâlâš.

Maht mun tuubdâm, mii lii viehâvâldi?

Tun sáatáh lede huolâstum kiännii uápis nissoon tiileest, já epidah et sun lii viehâvâldi čuosâttâhhân jieijâš aldakoskâvuotâst. Tust sáttá lede tobdo, et suu parâkoskâvuotâst puoh ij lah oornigist.

Čuávuvááh ääsih čujotteh toos, et nissoon lii viehâvâldi čuosâttâhhân:

- Sun oro polâmin jieijâš pelikyeimist tai lii ain uáli vaalmâš porgâd nuuvt ko sun haalijd.
- Sun lii joskâm teivâmist skipârijdiskuin já huolhijdiskuin tai keččâl lede sárnuhánnâá puhelimest talle ko pelikyeimi lii siämmáa visteest.
- Suu pelikyeimi árvuštâl teikkâ vuárnut suu iärâsij oovdâst. Motomin vuárnuttem sáttá čihâdâttâd ”huumorin”.
- Sun maainâst, et pelikyeimi uálgut tai páaggut seeksin.
- Pelikyeimi meerrid já kontrollist suu porgâmij, nuuvt ko tom et kiäiguin sun uázžu teivâd, mon kuhháa sun uázžu ájânid pääihi ulgguubeln já moos sun uázžu kevttid ruudâ.
- Sun sárnu távjá pelikyeimis vâjvâlâšvuotâst, puáššâšvuotâst já omâstemhaalust.
- Sun lii atâstum já šlundom. Suu jieštobdo lii huánânnâm tai sun lii epitáválii joskâd.
- Sust láá fyysiliih vaveh (sápustuvah, häävih, iätkálmeh,

”Muu peerâ tiedij, et muu almai lâi viehâvâldâlâš muu kuáttá, mut mun ožžum tiettid tom eskin ko muoi láim iärânâm. Mij ep kuássin sárnum ääsišt. Mun hepânušsim jieččân tile, já poollim et mun tovâttâm soro iännâsân. Mun poollim meid, et enni iätá: ’ieš lah uásád valjim’.”

täävti morruumeh, jna.), mut suu čielgiittâš vovij šoddâmist iä oro västidmin toi šlaajâ, tai jieškote-uvlágán vahâgeh oroh šoddâmin uáli távjá.

- Párnááh paleh pelikyeimist tai sij láá uáli joskâdeh tai pooliše. Nissoon ij haalijd kyeddid párnâid suu tiipšon.
- Iäru maŋa oovdiš pelikyeimi hettee ovttuu: sooitâš, čuávu nissoon tai puhhiidât suu pááikán.

² European Union Agency for Fundamental Rights – FRA 2014
<http://fra.europa.eu/en/vaw-survey-results>

Mondiet vyelgim lii nuuvt vaigâd?

Ulguubeln keččeid sâttâ lede vaigâd addid, mondiet nisson piso viehâvâldálii koskâvuodâst. Koskâvuodâst vyelgim sâttâ orrood oovtâkiärdânis čuávdušin. Jis nisson ij kyede viehâvâldálii pelikyeimis, te ulmuuh sâttih anneed tile jotkum nisson suijân. Jis ij lah jieš kuáhtâm viehâvâldi aldaas koskâvuodâst, te sâttâ lede vaigâd addid viehâvâldi tovvâtem čuávumušâid.

Toos láá mangâ suujâ, mondiet viehâvâldálii koskâvuodâst luovânem lii vaigâd.

- **Nisson pala tast, maid pelikyeimi parga tast maŋa ko nisson lii vuálgâm.** Pelikyeimi lii sâttâm äštid nisson, huolhijd, pärnâid, jielhelleid tai omâduv viehâvaldijn. Pelikyeimi lii sâttâm uhkedid meid jiešsurmijn.
- **Nisson hepânâš** tom, et lii karttâm viehâvâldi čuosâttâhân, suu pelikyeimi lii viehâvâldâlâš, lii feilim olmooskoskâvuodâst já meid tom et piso koskâvuodâst.
- **Nisson vala-uv räahist pelikyeimis,** tondiet ko sun ij lah ain viehâvâldâlâš.
- **Nisson tuáivu, et suu pelikyeimi muttoo.** Viehâvâldi tahhee sâttâ meid jieš lopedid, et muttoo já jaska lattiimist viehâvâldâlâvt. Kuábâš-uv sâttâ arvâlid, et viehâvâldi toovât miinii ulguubiälâsijd tahheid, nuuvt ko alkohol tai pargotvedduuh, moi lappum maŋa sij oskoh meid, et viehâvâldi nohá.

- **Nisson lii čonnâšum koskâvuotân** tai jurdui näimilito eellimavalâšvuodâst - ”nuuvt mieta-ko vjestipiegâst”.
- **Nisson osko, et koskâvuodâst pissoom lii pärnâid pyeremus.** Viehâvâldi vaaikut kuittâg ain meid pärnâid.
- **Nisson osko, et viehâvâldi lii suu suijâ.** Nisson sujâtem tast mii lii tábâhtum lii ohtâ távalumosijn vuovijn, main viehâvâldáliih pelikyeimih sirdeh vastuu jieijâš tavoin nisonân já viggeh adelid riävtälâšvuodâ viehâvâldân: ”Jis tun jieš liččii ettâm/porgâm/moonnâm, te taat ij liččii tábâhtum.”
- **Viehâvâldi čuávumuššân** nisson sâttâ tubdâd jieijâš vyeimiteemmin já äpitteemmin meridid jieijâš aášijn. Vuoiŋalâš viehâvâldi muárâ nisson luáttâmâš jieijâš täidoid já jurduid.
- **Sierrittumvuotâ já ohtuunisvuotâ.** Pelikyeimi lii sâttâm rajiid nisson ustev- já hylkkikoskâvuodâst, já tienuuvt sierrid suu eres ulmuin. Tile lii nisson táahust eromâš vaigâd, jis suu kielâtâidu lii vájuvâš. Enâmânvärrejeijeisonij tile sâttâ toohâd vaigâdubbon meid tot, et sij iä veltihännâä tuubdâ syemmilii išedemornijdume já jieijâš vuoigâdvuodâid.
- **Peerâ, hylhieh, ustevoh tai oskolâš siärvâdâh uálgutteh pissood koskâvuodâst.** Nisson sâttâ poollâd tast, et peerâ tai siärvâdâh olgošteh suu.
- **Nisson sâttâ jurdâččid, et ij sun kuittâg peesâ pelikyeimistis iärun,**

ko sij ääsih uccâ päikkikoddeest, suoi tubdâv siämmâid ulmuid tai tondiet ko suoi kuullâv siämmâä etnisii tai oskolii siärvâdâhân.

- **Epivises puátteevuotâ.** Nisonist ij sääti lede mihheen eres soojijd, kuus moonnâd. Ohtuunisvuotâ já ohtuu piergim sâttâ orrood hormišin. Nisson sâttâ meid lede sorjovâš pelikyeimis puáduin. Jis koččâmušâst lii vâdulâš tai elilâm nisson, te sun sâttâ meid lede sorjovâš viehâvâldi tahhee išseest.

Jis tuu aldasâš olmooš maainâst, et pala ovddii tai táalâä pelikyeimistis, te suu saavâid kalga vâldid tuodâst. **Ohtâ viehâvâldálii parâkoskâvuodâ varâluumosijn aaijgijn láá konkretliih iärutilâlâšvuodah,** nuuvt ko iärust sârnuškyettim, sierâ aassâmvistijd varrim tai näimi-iäru uuccâm. Jis nisson meerrid kyeddid viehâvâldi tahhee, te muštâl sunjin soojijn, main sun puáhtâ finnid ravvuud iärutilâlâšvuotân lohtâšuvvee koččâmušâin. Sajeh láá luvâttállum taan uáppâ loopâ keččin.

Kolgâččim-uv mun porgâd maidnii?

Jis tun aaicah viehâvâldi, te ele toopâ čolmijdâd, mut sârnuškuat ääšist. Tast puáhtâ lede stuorrâ merhâšume viehâvâldi loppâm keežild. Stuárrâamus uási ulmuin áarvušt tom, et nubeh perusteh sii pyereestvajemist, veikká sij iä eidu talle halijdiččiigin mainâstid jieijâš tiileest tárkkilubboht tai veikká ij liččiiigin tárbu huolâttid. Lii epituodânalâsâš, et äšši viärâničij tondiet, et tun čääitâh jieijâd huolâ aldasi ulmuu pyereestvajemist. Maangâš lii huolâstum tast, et ko sij riemih porgâd maidnii viehâvâldân, te sij siähâneh nubij ulmui aášijd. Pääihist tábâhtuvvee viehâvâldi sâttâ ain-uv lede ulmui mielâst sii jieijâš äšši, mii ij kuulâ iärasâid. Mušte kuittâg, et láá tilâlâšvuodah, moi kiedâvuššâm já kooskân puáttim kuleh virgeomâháid (kj. Saje “Maid mun puávtâm porgâd, jis šoodâm viehâvâldi tuodâšteijen”).

Maht mun sárnuškuáđáččim ääšist?

Sárnuškuát ääšist, ko tun lah nisonáin kuávttá. Tun puávtáh ovdâmerkkân algáttid etâmáin: “Mun lam huolâst tast ko tun lah kieskâd orroom nuuvt nievrin.” Maainâst sunjin suujâid, moi keežild tun lah huolâst. **Koijâd viehävääldist njuolgist, mut fárutobdoin.** Tánávt tun čááitáh sunjin, et viehävääldi ij taarbâš peittid, mut tast uázžu sárnuđ. Ele uálgut nisson sárnuđ, jis sun ij haalijd. Maainâst kuittâg, et sun puáhtá ain sárnuđ tuin ko sun haalijd.

Lii máhđulâš, et nisson kiáldá viehävääldi tâi piáluštškuát pelikyeimis. Sun ij veltihánnáa vala lah vaalmâš miedettid, et sun iälá viehävääldálii parâkoskâvuodâst tâi sun sáttá hepânâššâd jieijâš tile keežild. Lii meiddei máhđulâš, et sun ij tuostâ sárnuđ ääšist, tondiet ko sun pala sárnumist šaddee čuávumušâin. Sáttá meiddei lede, et sun ij haalijd huolâstuttid tuu tade eenâb. Jis viehävääldi čuosâttâhân lii almai, te ääšist sárnum kozzâš sáttá aledid suu palo tast, maht iäráseh uáinih tile – et sun lii navcâtem tâi ij lah olmâ almai.

”Ij taarbâš addid tieváslávt, vai puávtáččij išedid.”

Maht mun puávtám išedid?

- **Kuldâl.**
- **Osko, maid nisson maainâst já čááiti, et tun iberdah suu.** Táváluumosávt viehävääldi lii pyerebeht-uv peittum já uccááttum ko stuárâšum. Jis tun sattuuh tubdâd viehävääldi tahhee, te tunjin sáttá lede vaigâd oskođ, et sun lii viehävääldâlâš pelikyeimis kuáttá. Viehävääldi tahhee sáttá toimâd iärâsij juávhusst aaiabâš eresnáal ko talle ko lii nisonáin kuávttá.
- **Addel sunjin ráámi tast, et sun lii tuostám mainâstid tunjin viehävääldist.** Viehävääldist sárnum váátá ennuv ruokkâdvuodâ.
- **Vääldi vuotân, et viehävääldist sáttá šoddâd maangálágáneh čuávumušah.** Ovdâmerkkân maangálágáneh jotelávt mulsâšuddee tubdâmušah – heppâdvuotâ, sujâlâšvuotâ, sutto, äpittesvuotâ já palo – láá táváliih reaktoih epítáválii tilân. Meiddei il. sierrejumuovuodâ já ereslágánvuodâ tubdâmušah, vuájudâttámvaigâdvuodah, uáđđimvaigâdvuodah, peinijááh, lasanâm uáivádittee amnášij kevttim já vaigâdvuodah parâkoskâvuodâst pyehtih lede viehävääldi čuávumâšvaikuttâšah.
- **Vääldi viehävääldi tuodâst já vääldi čielgâ pele: viehävääldi lii ain puástud.** Ele árvuštâl nisonân čyeccee vaarâ lijkâš uccen. Viehävääldi vahágit sehe fyysilii já psyykkilii tiervâsuvuodâ.

- **Čielgii, et viehävääldi ij lah suu suijâ já et mihheen ij addel šiev suujâ viehävääldân.** Tun puávtáh ovdâmerkkân ettâd: “Muu mielâst tuu pelikyeimi kohtâl tuu puástud” tâi “Viehävääldi ij lah kuassin olmânáal, ij pelikyeimi peeleeestkin.”
- **Išseed suu kiävruudid jieijâš jiešluáttámuš.** Addel sunjin positivlii macâttuv tast, et sun lii piergim já vaijaam huolâttid maangâ argâpiäiválii ääšist viehävääldist huolâhannâá.
- **Kunnijât suu vuoigđávuodâ toohâd jieijâš miärâdâšâid,** veikkâ tun liččih-uv eres uávilist. Kunnijât meid suu kultturlijd tâi oskolijd áárvuid. Maainâst sunjin kuittâg, et kulttur já oskoldâh iä faalâ suujâ viehävääldân.
- **Faalâ keevâtilii iše** ovdâmerkkân párnái tipšomist já määlismist. Argâpiäiválii ašij já rutinij tipšom lii tehálâš. Tun puávtáh táárbu miel vyelgid fáárun tuáhtârân tâi poolislágádâšân.
- **Maainâst sunjin palvâlusâin,** moh láá mainâšum taan uáppá loopâst já movtijdit suu váldid ohtâvuodâ virgeomâháid, jis tile čuávdim tuu mielâst tom váátá. Mušttoot, et sun puáhtá meid suáttid taaid palvâlusáid já koijâdid ravvuid. Meiddei viehävääldálij ulmui várâš láá palvâlusah, mut iše uuccâm lii viehävääldi tahhee jieijâš pargo.
- **Toolâ sunjin ohtâvuodâ, já piso ustevin.** Merikooskâi savâstállâm aldasi ulmuin puáhtá lede sunjin uáli tehálâš.
- **Tuárju suu meid talle, jis viehävääldi tahhee oca iše jieijâš viehävääldálii lattim keežild.** Tile covná manggii tuoivuid viehävääldi nuhâmist, mut iše uuccâm ij täähid tom, et viehävääldi nohá.
- **Juáđhi suu tuárjum meid talle, jis sun kuáđá viehävääldálii pelikyeimis.** Tuu aldasâš sáttá tarbâšid maangálágán torjuu já ruokâsmittem, ko sun lii hammiimin uddâ elimis já tuoibâmin viehävääldist. Sun sáttá meid tarbâšid áámmátise tâi hiättâd viärđâšâstoorjâjuávkun uásálistmist.

Ääših, maid tun puávtáh ettâd:

- Maht mun puávtám išedid tuu?
- Mun oskom, et tun máátáh jieš ettâd, mii ličij puoh pyeremus čuávdus taan tiileest.
- Maht tunjin lii vaikuttám pelikuáimád lattim?
- Maht párnááh reagisteh toos maht pelikuáimád láttee?
- Mun lam huolâst tast, maid sun sáttá porgâd tunjin já tuu párnáid.
- Mii tuu mielâst puávtáččij čuávdid tile?
- Mii aášijd vyelgimist ličij hyeni?
- Mii ličij hyeneeht talle jis jieih vyelgi?
- Tun lah ráhis olmooš já lah ánsâšâm tom, et nubeh kohtâleh tuu pyereest.

Maid ij kannat porgâd?

Ko tun savâstâlah viehävääldi čuosâttâhhân leijee nisonáin, lii pyeri tiettid aášijn, moh iä táválávt iššeed tâi moh sâttih joba rikkod luâttámuš tunnuu kooskâst.

- **Ele suujât nissonon tast, et sun lii karttâm viehävääldi čuosâttâhhân.**
- **Ele viigâ čielgid viehävääldi “suujâid”,** mut vuáju tuárjud viehävääldi kierdâm nissonon.
- **Ele árvuštâl nissonon,** veikkâ sun edâččij, et rááhist vala pelikyeimis tâi jis sun máccá viehävääldi tahhee kuuvl. Viehävääldist luovânem lii kuhes proosees. Ele uálgut suu vyelgid koskâvuodâst.
- **Ele kritisist suu pelikyeimi.** Maainâst sunjin, et kesten ij lah vuoigâdvootá kohtâlid suu viehävâldálávt.
- **Ele addel njuolgâ ravvuid** tâi maainâst, maid tun porgâččih suu saajeest. Jis nissonon meridičij lede nuávdithánnáá tuu ravvuid, sun ij veltihánnáá innig tuostâččii mainâstid tunjin jieijâs tiilleest rehelávt puátteevuodâst.

**”Iáru maŋa mun lijjim uáli vaibâm.
Párnááh tarbâšii muu, mu eellim
lâi kaaootlâš. Ustevij huolâttetm já
konkretlâš iše päihi tipšomist išedii
muu piergid peeivist nuubán.”**

Maht aldasii ulmuu torvolâšvuodâ puáhtá pyeredid?

Puoh tehálumos lii smiettâd, maht nissonon puáhtá puátteevuodâst velttid viehävääldi. Torvolâšvuotân lohtâsuvvee koččâmušâid lii pyeri väldid vuotân meid talle, ko nissonon lii kuáddâm viehävääldi tahhee.

- **Almolâš etinummeer lii 112,** mast uázžu ohtâvuodâ meid polisân.
- Ruokâsmit nissonon väldid ohtâvuodâ išedeijee soojjid.
- Jis nissonon lii karttâm viehävääldi čuosâttâhhân, **movtjidit** suu **moonnáđ tuáhtârân** nuuvt jotelávt ko máhdulâš tábáhtume maŋa. Vovij tipšom lasseen lii tehálâš, et tábáhtum já vaveh dokumentistuvvojeh máhdulii riehtioproosees várás, veikkâ nissonon ij ton muddoost vuávâččiiigin om. rikosalmottâs ráhtim. Tuáhtártuodâstus puáhtá kevttid meid vuáduštâssân aldanemkiäldu-ucâmušâst.

- **Rikosalmottâs ráhtim** lii áinoo lavâlâš tääpi äšâskuttid tahhee. Tot viestâd viehävääldi tahhei, et viehävâldi ij lah tohâlâš já et tot kalga nuuhâd. Meid rikosalmottâs puáhtá kevttid aldanemkiäldu-ucâmuš vuáduštâssân. Maainâst nisonân, et tun puávtâh táárbu mielđ vyelgid suin ráhtid rikosalmottâs, mut ele uálgut suu, jis sun ij lah jieš vaalmâš moonnáđ teivâđ poolisân.
- Maainâst nisonân **aldanemkiäldust.** Aldanemkiäldun meridum olmooš ij uázžu teivâđ, viggâđ väldid ohtâvuodâ tâi čuávuvud tom nissonon, kii lii kiäldoin syeijejum. Meid perruu siiskiš aldanemkiäldu lii máhdulâš muulsâiähtu, já talle viehävääldi tahhee ovdeláá mainâšum rajjiittâsâi lasseen ferttee vyelgid ohtsii päähist. Lasetiäduid aldanemkiäldust uázžu ovdâmerkkân poolisist . Jis nissonon haaljid uuccâđ aldanemkiäldu tâi ráhtid rikosalmottâs sunjin čuosâttum tavoin, te tun puávtâh älgid tuodâsteijen, jis nuuvt halijdah. Talle kannat čäällid pajas jieijâđ huámâšumijd viehävääldist (tábáhtumääigih, peivimereh, jna.)
- Iššeed nissonon ton smiettâmist, **maht sun táárbu mielđ piäsá jotelávt olgos aassâmvisteest já kuus sun puáhtá moonnáđ etitiileest.** Sun puáhtá ovdâmerkkân vuávâđ mottoomlágân ruutin, mon keezild sun iälá merikooskâi olgon (luonij tuálvum, pennuin vâzzim, jna.) Maainâst sunjin **torvopaahijn.**
- Iššeed nissonon **torvolaavhá** čokkiimist, mon sun puáhtá siäiluidid älkkeht finnimnâál já torvolii saajeest. Laavhâst lii pyeri siäiluidid ruudâ om. taaksi várás, väríčovdduu pääikán já aauton, värípihtâsijd olssis (já párnâid), hygieniapiergâsijd, talkkâsijd já teháljíd äššikiirjijd já persovnpáparijid (tâi toi kopioid).
- Tuoi pyehtivettee meiddei sooppâđ monnii **tobdosääni tâi meerhâ,** moin nissonon puáhtá viestâdid tunjin, et taarbâš iše.

Maid mun puávtám porgâd, jis šoodâm viehävääldi tuodâsteijen tâi kuulâm viehävääldi jienâid tâi uhkedem?

Suáiti tállân almolii etinumerân 112. Áámmáttáidusiuh etikuávdâškosceeh árvusteleh tile já koččoh táárbu mielđ iše.

Jis tust lii máhdulâšvuotá savâstállâd nisonáin talle, ko ij lah tuodâlâš vaará, te kojjad, haaljid-uv sun et tun suáitâh poolisân. Nissonon sáttá poolldâđ, et poolisân suáittim tuše taha tile viärráábin suu tááhust. Jis nisonist láá oovdeb hyenes feeriimeh virgeomáháiguin, te ohtâvuodâ väldim poolisân sáttá orrood hormišin. Ovdâmerkkân eennâmvärreijejenisonij tile sáttá lede taggáár, jis sii vuolgâenâmist nisonij vuoigâdvoudah iä lah šiev tääsist, iäge sij tondiet lyeti virgeomáhâid.

Ane huolâ alnestâd!

Huolâ aldasii ulmust, kii lii viehävääldi čuosättâhhân, puáhtá stressad já tovtáttid meid tunjin siämmáálágán reaktioid ko viehävääldi kuáhtám nisonân. Poollâm, suddâm, tušástumvuodâ já äpittesvuodâ tobdoh láá táválíih reaktioh. Meid tun tarbâšah ääigi kiedâvuššâd jieijâd jurduid já tobdoid. Lii tehâlâš, et tun huolâttah alnestâd já jieijâd táarbuin. Ane huolâ, et meid tun uázuh ton torjuu maid tarbâšah.

Tušástumvuodâ tobdoh

Tušástume tai pettâšume tobdoh láá luándulíih. Piso kuittâg nissoon paaldâst, veikká jieh addiicčii suu valjiiimijd. Viehävääldist luovânem lii táválávt kuhes prooses já stuorrâ eellimnubástum, mii ij tábáhtuu jotelávt. Tun puávtaš mainâstid, et poolah suu peeleešt, mut tast huolâhannâa tun tuárjuh suu. Mušte ain tom, et tuu toorjâ lii tehâlâš já et tast láá meid hiädulíih vaikuttâšah, veikká viehävääldi čuosättâhhân leijee nissoon ij eidu tääl mátáččiigin čáttid tom.

Vaijeem

Oro realistlâžžân ton kuáttá, mon ennuv já maggaar torjuu tun puávtaš adelid. Tuubdâ rajjiddâd. Tun puávtaš tuárjud aldasii ulmuu tuše talle, ko tun anah meid alnestâd huolâ. Mušte, et tun jieh lah vastust viehävääldist mii lii tábáhtuumin jiehe ton nuhâmist! Nissoon puáhtá uuccâd torjuu meid taan uáppá loopân čallum palvâlusâin. Meid tust lii vuoigâdvuotâ lede torvoost já finnid torjuu. Sáárnu kiäinnii lyetittettee ulmuin tai vääldi ohtâvuodâ išedeijee soojijd (ks. Saje “Išedeijee sajuh”).

Maangâlágán nisoneh

Nisonij maangâlágánvuodáin mij taan uáppâst uáivildep eromâš- já ucceblohojuávhoiid kullee nisonijd. Heppâdvuotâ já palo láá fáarust puoh parâkoskâvuotâviehävääldist. Ucceblovo nisonij peht toh šaddeh maangâkiárdásâžžân.

Elilâm nisoneh

Viehävääldi parâkoskâvuodâst lii sáttám jotkuđ iheluvijđ tai tot lii älgám ko pelikyeimi lii puosâskuáttám já toimânaavcah já hiäjusmâm. Elilâm nisonij tile lii távjá uáli vaigâd, tondiet ko sij sáttih lede traumatistum kuhháa jotkum viehävääldist já killáamušâin, sii jieijâs vyeimih já sosiallâš toorjâviärmádâh láá lappum, elilâm ulmuid uáivildum palvâlusah váiluh tai ruđâlâš tile lii hyeni. Meiddei elilâm nisonâid čyeecee viehävääldist váldu-uási lii parâkoskâvuotâviehävääldi . Ton lasseen killáamušâid lasseet, jis viehävääldi tahhee lii jieijâs páárnâš tai páárnipáárnâš. Jis tun ustevin tai hyelkkin huamášah, et elilâm olmooš kohtâluvoo hyeneeht, te sárnuškuat várugávt ääšist. Ahe ij lah eestâ moonnâd torvopááikân.

Rikosijd toohâm nisoneh

Rikosijd toohâm nisoneh pyehtih siämmáa-áigásávt lede viehävääldi uhreh, tahheeh já tuodâšteijeeh. Tot, et lii sujâlâš rikosân, ij keeppid nissoon vuoigâdvuodâ uázžud iše já tuoibâd jieijâs feeriimijn parâkoskâvuotâviehävääldi uhren.

4 AVOW-tutkimus ikääntyvien naisten kaltoinkohtelusta 2010. thl.fi/documents/10531/104655/AVOW_netiversio_suomi.pdf

Eennâmvärreijejenisoneh

Nube kultturist Suomân puáttám nissoon ij távjá tiede, magareh vuoigâdvuodah sust láá Suomâst. Suomâst nisonist lii vuoigâdvuotâ meridid jieijâs roopâst, šohânem estimist, abortist jna. Áámmâtišedeijeeh láá kuávdâš sajaduvâst nisonij vuoigâdvuodâi čielgiimist, ko sij pargeh eennâmvärreijejenisonijguin. Ustev tai naabur puáhtá išedid nissoon áámmâtlíi kavnamist. Monika Naiset -litto lii ornijdâh, mii išseed parâkoskâvuotâviehävääldi kuáhtám nisonijd. Sist lii meid syeligâš torvopáikki Turva Mona, kuus puáhtá madhâšid jyehi kuávlust Suomâst.

Romaninisoneh

Romanisiärvádâh čana romaninissoon ärbivuáválii nissoonroolân, mast lii vaigâd luovânid. Tondiet romaninisonij kuáhtám viehävääldi páácá ällkkeht piäittusân. Romaninisoneh eelih keldálii tiileest almaa, romanisiärváduv já pirâstíttee ohtsâškode vátâmâšâi kooskást.

Siärváduv ulggubiiälâšâš iše lii romaninisonâid uáli tehâlâš, tondiet ko romaninissoon jieijâs toimâmâhdulâšvuodah já máhdulâšvuodah finnid torjuu aldasijn ulmuin láá viehäväälditiileest uceh. Torvopaijij já eres toorjâpalvâlusâi merhâšume romaninisonân lii styeres.

Suhâpeli- já seksualuceeblovo ulmuuh

Siämmää suhâpele parâkoskâvuodâin perâ- já aldakoskâvuotâviahävâldi lii viehânâäl siämmâälâgân ko viehävâldi heteroseksuallijn koskâvuodâin. Perâviahävâldi, mon ulmen lii kontrollistid nube uásipele, lii siämmâásullâsâs. Viehävâldâijn koskâvuodâin viehävâldist kierdih meid perruu párnâáh. Ulmuuh sárnuh siämmää suhâpele parâ- já aldakoskâvuodâst tábâhtuvvee viehävâldist máhdulávt vala uceeb ko táválávt. Heteronormativlii ohtsâškodeest eellim tiet suhâpeli- já seksualuceeblovo ulmui koskâvuodâst láá jo nuhtán kelduuh. Taggaar paarân tárbu peittid viehävâldi sáttá lede stuárráb, tondiet ko ain láá ulmuuh, ovdâmerkkân hyelhih, kiäi mielâst ij ubâlâssângin lah hiäivulâs, et paarâ iälâ oovtâst. Äijihävgiperrust ellee olmoos sáttá jo mudoi-uv jurdâččid, et sun ferttee ohtânmaanoost tuodâštállâd jieijäs perruu hiäivulâšvuodâ, nuuvt et viehävâldi kuáhtájieje ij haalijd sárnuud perâviahävâldist. Ton lasseen viehävâldi kuáhtám ulmuu palo pääccid ohtuu lii styeres, jis jieijäs siärvádâh lii čavos já ustevpiirâs ucce. Sárnuškyetmist lii kuittâg ton keezild tehâlâš, vai tile čovdâšuvá já uhre tuoibâškuát.

Váduliuh nisoneh

Vádulâš nisson šoddâduvvo já váduliuh nisoneh avžuuttuvvojeh ain-uv eellid parâkoskâvuodâttá. Parâkoskâvuotâviahävâlditiilees t vádulâš nisson sáttá iše saajeest finnid tast suujâid. Mondiet moonnih taas, mondiet jieh pissoom jieijäd uásist! Pirrâduv tedduuh já kooskâi viärrâas vuárdamušah koskâvuodâ nuhâmist tovatteh tom, et vádulâš nisson kiäččâ suormâidus čoodâ aabâs liijkâs korrâ aasijd. Ton lasseen pelikyemi sáttá lede tehâlumos tâi tehâlâš iše argâelimist. Pelikyemi sáttá paldattállâd, et nisson kárttá lágâdâstiišon tâi suu párnâáh váldojeh meddâl, jis sun ij “tottâl” pelikyemis. Olgoskulij pelikyemi sáttá orrood joba sângârlâžžân. Aldaas ulmuuh kolgâččii anneed vádulii nisson parâkoskâvuodâ positivlâžžân. Jis huámmâš viehävâldi tâi vuálánittem meerhâid, te lii tuodâi ustev taho sárnuškyettid ääšist. Vádulâšvuotâpalvâluslaavâ miäldâsii palvâlusvuávám ráhtim joodâásk nuuvt, et váldá ohtâvuodâ jieijäs kuávlâ vádulâšvuotâpalvâlus sosialpargei. Ustev roolâst tun puávtáh falâdâttâd toorjâpersovnin ko palvâlusvuávám ráhtoo. Ravvuid palvâlusvuávâamist já vádulâšvuotâpalvâlusâin finnee vádulâšvuotâornijumijn já neetist vádulâšvuotâpalvâlusâi kietâkirjeest⁵. Rikos uhredirektiv váldá vuotân eromâšávt vádulijd uuhrijd (il. sajuh 15 já 57)⁶.

Viehävâldi kuáhtám ulmuu vuoigâdvuodâh

Viehävâldi kuáhtám persovnist lii vuoigâdvuotâ ráhtid rikosalmottâs já finnid toos kullee torjuu poolisist já táárbu miel riehti-išetoimâttuvâst. Rikosalmottâs ráhtimân ruokâsmit já tom taha älkkeebin, ko uhre finnimnâäl láá lyetittettee toorjâpalvâlusah. Virgeomâháah kalgeh meid västidid uhre almottâsân kunnijâtmâin, olmooslâvt, äämmâttâidulávt já olgoosthännâá. Taah adeleh uuhrân máhdulâšvuodâ luovânid kiärdâšuvvee rieggest, mast sun šadda ovttuu uhren. Uhreest lii vuoigâdvuotâ finnid jieijäs rikosalmottâsâst kirjâlii tuodâštus.

Rikkoos uhreest lii vuoigâdvuotâ finnid tuáhtâr iše tâi eres sosial- já tiervâsvuotâtipšo palvâlusâid, nuuvt ko sosialkocceem, pyecceeviäsutipšo já fyysilii já psyykkilii vajoidittem viehävâldi čuávumušsân šoddâm fyysilijd já jieigâlijd váddoid siämmâi iävtuiguin ko eres äššigâsah.

Uhreest lii vuoigâdvuotâ finnid tiädu máhdulijn toorjâpalvâlusâin. Jis uhre addel love, te poolis tâi eres ovdâtkâmvirgeomâhâš puáhtá toimâttid suu ohtâvuotâtiäduid toorjâpalvâlusân, já sij vâldih sunjin ohtâvuodâ. Uhreest puáhtá lede toorjâolmoos iššeen rikosääsi sierâ mudoin. Uhre puáhtá pívedd toorjâolmožin kiäm peri sun haalijd. Uhreest lii meid vuoigâdvuotâ kevttid riävtálii išedejje rikosalmottâs ráhtimist, koijädâlmijn já

riehtijotemist. Išedejjen uázžu toimâd äššivyejje, almolâš riehti-išedejjee tâi love finnim riehtijotteemišedejjee. Ucce- já koskâpuádulijn ulmuin sáttá lede máhdulâšvuotâ finnid staatâ riehti-iše.

Eromâš hiäjus sajaduvâst tâi tiileest kolgâččij adelid eromâstorjuu já riävtálii suojälem. Tágárid eromâstorjâpalvâlusâid pyehtih kuullâd il. syeji já torvolâš aassâmsaje. Uhreest, kiäh láá eromâš stuorrâ vaarâst šoddâd rikostahhee uhren teikkâ paldattállâm tâi kuástidem čuosâttâhhân, lii vuoigâdvuotâ persovnlui ärvuštâlmân, moin čielgejuvvo, et taarbâš-uv sun eromâš suojälem.

Lasetiädu viehävâldi kuáhtám ulmuu vuoigâdvuodâin tun finniuh il. täin Internet-sijdoim:

Riehtiministeriö:

Tiädu rikkoos uhrj vuoigâdvuodâin.
riku.fi/binary/file/-/lid/117/fid/1716

Poolis:

poliisi.fi/rikokset/rikoksen_uhrit

Riehtiministeriö 2015.

Lainsäädännöstä hyvin käytäntöihin esitys rikoksen uhrin aseman kehittämiseksi Uhripoliittisen toimikunnan loppuraportti.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76583/om_13_2015_valmis.pdf?sequence=1

5 Ojala Matti 2011. Vammaispalvelujen käsikirja. <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja> ja <http://thl32-kk.lib.helsinki.fi/handle/10024/80408>

6 Europ union virgälâš lostâ 2012. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=EN>

Išedeijee sajev

Nisonij linje

www.naistenlinja.fi

Nuuvtá ravvim já toorjâ viehâvâldi tai ton uhke kuáhtám nisonáid já nieidáid sehe sii aldasijđ ulmuid. Nisonij linjeest uázžu tiádu meid eres tuámein, moh puávtaččii išedid.

Illáástemkriisikuávdás

Tukinainen

www.tukinainen.fi

Illáástemkriisikuávdás Tukinainen addel torjuu, iše já ravvuid seksualrikkooš uhrijđ, sii aldasijđ ulmuid já uhrijguin pargeid.

Torvopääihih

www.nettiturvakoti.fi

Jieškote-uv kuávlust Suomâst láá Vuosâ- já torvopaihiij liiton kullee sehe kieldâi já eres tuámei paijeentoollâm torvopääihih. Jieškote-uv kuávlui ohtâvuotâtiáduh láá Internet-siijdoin.

Monika-Naiset Liitto ry

www.monikanaiset.fi

Torvopääikki Mona puhelin 24h
045 639 6274

Toorjâ viehâvâldi kuáhtám eennâmvärrejeenisonáid.

Varjo-haahâ

www.varjohanke.fi

läru maŋa älgâm viehâvâldálii vááinu čuosâttâhhân ellee perrui torvolášvuodâ lasettem já väinudem muuneldestim.

Riehti-išetoimättuvah

www.oikeus.fi

Riehti-iše uáivild tom, et aalmugjeessân puáhtá finnid riávtálii ääsi tipšom várás išedeijee ollásávt tai uásild staatâ rudâiguin. Riehti-iše luávdâ puoh riávtálijđ aasijđ. Vádis viehâvâldirikosij já seksualrikosij uhre puáhtá jieijâš puáduin sorjohánnáa finnid staatâ rudâiguin kuástidum riehtijotteemišedeijee.

Riehtijotteemišedeijee puáhtá lede jo-uv almolâš riehti-išedeijee, äššivyeijee tai miinii eres juristijđ. Riehti-iše puáhtá finnid meid näimi-iarun já pärnâi aitardeijee- já teivâmaššijđ. Jieškote-uv kuávlui ohtâvuotâtiáduh já lasetiáduh Internet-siijdoin.

Rikosuhrekocceem

www.riku.fi

Rikosuhrekocceem (RIKU) pargon lii pyeredid rikkoos uhre, suu aldasij ulmui já rikosääsi tuodâšteijee sajaduv vaauktmáin já pyevtitmáin toorjâpalvâlusâid.

Lyömätön Linja Espoost

www.lyomatonlineja.fi

Lyömätön Linja lii uáivildum ulmuid, kiáh láá kiávtám tai paleh et kevttih viehâvâldi perruustis tai mottoom eres aldaaš koskâvuodâst.

Nollálinje

080 005 005 24h puhelin

Nollálinje aldakoskâvuotâviehâvâldi já nisonáid čyeccee viehâvâldi keežild.

